

Історіографічний аналіз проблеми соціально-педагогічної підтримки дітей вразливих груп в Україні в другій половині ХХ століття

В статті здійснено історіографічний аналіз проблеми соціально-педагогічної підтримки дітей вразливих груп в Україні в другій половині ХХ століття. Виокремлені історико-педагогічні дослідження з проблеми соціально-педагогічної підтримки дітей вразливих груп в Україні в другій половині ХХ століття, які можна класифікувати за такими тематичними спрямуваннями: наукові роботи стосовно форм, методів та організації соціально-педагогічної підтримки дітей вразливих груп в Україні в другій половині ХХ століття; напрацювання щодо особливостей діяльності видатних педагогів-мислителів в контексті проблеми вивчення; статистичні дані стосовно проблеми дослідження.

Ключові слова: історіографія, діти вразливих груп, соціальна робота, соціальний захист, школа-інтернат.

Постановка проблеми у загальному вигляді... В умовах становлення та розвитку сучасної незалежної Української держави підсилюється інтерес до власної національної історії, до накопичених знань, досвіду та здобутків минулого. Актуальною на сьогодні є проблема удосконалення системи захисту дітей, ефективність якої неможлива без глибокого й неупередженого вивчення історико-педагогічного досвіду й особливо здобутків другої половини ХХ століття.

Основою наукових історико-педагогічних досліджень є історіографічний аналіз, що дає змогу визначити мету, завдання, ступінь розробленості досліджуваної проблеми та її наукову новизну. Історіографічний метод як загальнотеоретичний підхід до здійснення історико-педагогічних пошуків обґрунтував український вчений Н.Гупан. Він визначив поняття «історіографія» як системний аналіз й узагальнення значного масиву літератури, що видавалась з певної галузі наукового знання, з метою висвітлення процесу розвитку науки та відповідних методів дослідження в установленій історичний період. Разом із тим науковець виокремлює історіографію окремої проблеми, наприклад розвитку школи, освіти, педагогічної думки або аналізу досліджень обраного хронологічного періоду (декількох десятиріч, століття) [2, с.13–38].

Аналіз досліджень і публікацій... Історико-педагогічне вивчення проблеми нашого дослідження здійснювалось у низці праць з історії педагогіки та теорії й історії соціальної роботи (Л.Артемова, Н.Басов, В.Басова, Т.Василькова, Ю.Василькова, Н.Заверико, І.Зверева, Л.Кальченко, О.Караман, А.Капська, Т.Лодкіна, А.Мудрик, В.Нікітін, К.Чертова та ін.). Однак вчені, які розглядали лише окремі аспекти соціально-педагогічної підтримки дітей вразливих груп у другій половині ХХ століття, не проводили історіографічний аналіз.

Формулювання цілей статті... Мета статті – здійснити історіографічний аналіз проблеми соціально-педагогічної підтримки дітей вразливих груп в Україні в другій половині ХХ століття й виявити ступінь її дослідженості в історії педагогіки.

Виклад основного матеріалу... З огляду на актуальність історіографічного дослідження, звернемося до історико-педагогічних робіт, в яких в тій чи іншій мірі висвітлено питання соціально-педагогічної підтримки дітей вразливих груп в Україні в другій половині ХХ століття. Науковий аналіз історико-педагогічних напрацювань здійснимо за тематичним спрямуванням та за роками видання результатів досліджень.

У монографії «Волонтерський рух в Україні: тенденції розвитку» (1999) колективом науковців Р.Вайнолою, А.Капською, Н.Комаровою, на основі соціологічних досліджень, вивчення зарубіжного та вітчизняного досвіду, охарактеризовано діяльність волонтерського руху в Україні, висвітлено роль волонтерів та добровільних помічників в реалізації соціальної роботи, визначені шляхи подальшого розвитку. Простежуючи форми волонтерського руху в Україні за часів функціонування СРСР, вчені акцентували увагу на таких поширених формах шефської роботи як: шефство старших школярів над молодшими, молоді над «педагогічно занедбаними» підлітками; надання допомоги відстаючим школярам і студентам та ін. Аналізуючи стан соціальної роботи в незалежній Україні, дослідники зазначили, що робота з надання допомоги була сконцентрована в системі центрів соціальних служб для молоді, різноманітних громадських організаціях (дитячих, молодіжних, жіночих).

Автори вищезазначеної монографії визначили види волонтерської роботи з дітьми та молоддю, які опинились в складній життєвій ситуації. Однією з особливостей, притаманних волонтерському рухові, який найчастіше розвивався стихійно є залучення до добровільної діяльності молоді віком від 15 до 25 років [1, с.6–7].

А.Мудрик в підручнику «Соціальна педагогіка» (2002) розкриває питання впливу соціальних факторів на розвиток дітей, підлітків, молоді; представляє методiku соціального виховання в освітніх установах та ін. Автор зазначає, що інтерес до проблем, які характерні для соціальної педагогіки, загострився в 70-ті роки ХХ століття. Зокрема у зазначений період урізноманітнилися види роботи з дітьми за місцем проживання, з'явилися нові розробки методичних рекомендацій [7, с.6–89].

В навчальному посібнику «Соціальна педагогіка. Захист сім'ї і дитинства» (2003) Т.Лодкіна розкрила особливості діяльності сімейного соціального педагога як посередника взаємодії особистості, сім'ї, суспільства; здійснила історико-педагогічний аналіз проблеми соціально-педагогічного захисту сім'ї і дитини, зокрема періоду Радянського Союзу. Авторка зауважила, що у 30-ті роки ХХ століття школи в значній мірі орієнтувалися на навчально-виховний процес, приділяли увагу успішності учнів.

Т.Лодкіна зазначає, що 1960–1970-ті роки характеризуються значним відривом шкільної справи від суспільного життя, що в свою чергу призвело до низки проблем, зокрема, до погіршення соціального становища в дитячих будинках та інтернатах. В країні починає розвиватись розгалужена мережа соціально-педагогічних комплексів. На початку 1980-х років соціальна педагогіка, як наука, була введена в структуру педагогічної науки. Для 90-х років ХХ століття характерна активізація видів соціальної роботи в країні, удосконалення соціально-педагогічного захисту сім'ї та дитини [6, с.19–20].

В.Сорочинська в навчальному посібнику «Організація роботи соціального педагога» (2004) розкрила питання соціально-педагогічної роботи в закладах інтернатного типу, основних напрямів роботи соціального педагога, організації виховної взаємодії соціального педагога з важковиховуваними підлітками та ін. Важливим чинником формування соціальної відповідальності в інтернатних і напівінтернатних закладах у перші десятиріччя другої половини ХХ століття було учнівське самоврядування. Однак повна залежність учнів від суб'єктивних настанов адміністрації і вчителів школи-інтернату призвела до появи істотних неточностей у визначенні самого поняття «учнівське самоврядування» і, як наслідок, дискредитації ідеї, позначеної цим терміном. Автор зазначила, що наприкінці 60-х на початку 70-х років минулого століття розпочався процес профілювання шкіл-інтернатів відповідно до потреб різних категорій хворих дітей та підлітків. У зазначений період склалась цілісна мережа лікувально-педагогічної, соціальної підтримки і відновлення здоров'я дітей з психосоматичними захворюваннями в санаторних загальноосвітніх школах-інтернатах та ін. Профільні заклади забезпечували можливість для оволодіння учнями соціально необхідним освітнім мінімумом у процесі лікування, формували здоровий спосіб життя дітей, основи особистої гігієни, давали знання про психічну сферу та особливості власного організму дітей і підлітків, сприяли вияву їх інтересів, нахилів, здібностей і таланту як основ соціальної адаптації та самовизначення особистості. Масове відселення людей із зони що постраждала внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС у 1986 році, призвело до створення на базі санаторіїв окремих шкіл повного дня і шкіл-інтернатів, реабілітаційних центрів для дітей та підлітків в яких проводились необхідні охоронно-відновлювальні, лікувальні та педагогічні заходи. В вищезазначеній праці автором визначено основні функції які мають виконувати школи-інтернати.

В.Сорочинська показала, що перша половина 90-х років минулого століття, відзначається суспільно-політичними змінами, які знайшли своє втілення в організації діяльності шкіл-інтернатів, зокрема впровадженні виборності керівників інтернатних установ, значному розширенні прав і сфер відповідальності шкільних та педагогічних рад. Система шкільного управління поєднувала в собі демократичність із централізацією владних функцій, виборність і єдиноначальність, колективну підготовку і прийняття рішень з особистою відповідальністю за їх реалізацію, добровільність і обов'язковість, переконання і спонукання, права і обов'язки, свободу і відповідальність [8, с.84–87].

У статті «Соціально-педагогічна робота кримінальної міліції у справах дітей і підлітками з делінквентною поведінкою (друга половина ХХ – початок ХХІ століття)» (2011) Н.Клішевич здійснила аналіз соціально-педагогічної діяльності кримінальної міліції у справах дітей з делінквентною поведінкою, простежила історію, розвиток та функціонування зазначеного підрозділу в системі Міністерства внутрішніх справ. Визначила особливості роботи опорних пунктів охорони правопорядку, які в 70 – 80-ті роки ХХ століття координували профілактичну роботу з неповнолітніми в мікрорайонах, розглянула організацію роботи рад опорних пунктів. Н.Клішевич

зазначає, що в тогочасній профілактичній роботі широко запроваджували такі принципи соціально-педагогічної діяльності, як принцип міжвідомчі взаємодії, принцип активізації членів громади. Починаючи з середини 80-х років у роботі з підлітками з делінквентною поведінкою фахівці зазначених установ паралельно з методами, поширеними у правоохоронній практиці, застосовували форми та методи соціально-педагогічної роботи, спрямовані на соціально-педагогічну підтримку, допомогу та корекцію поведінки підлітків, ураховували особливості найближчого соціального оточення підлітка (сім'я, неформальної групи, сусідів). Дослідниця переконана, що кримінальна міліція у справах дітей – це соціальний інститут, який у своїй діяльності реалізує низку завдань соціальної педагогіки: попередження та локалізація негативних впливів факторів соціального середовища на особистість, мобілізація ресурсів інститутів соціального виховання для допомоги й підтримки особистості та ін. [5, с.107–108].

У вищезазначених дослідженнях автори, розкриваючи тематику безпосередньо своїх наукових розвідок, висвітлили особливості й тенденції поширення форм, методів та організації соціально-педагогічної підтримки дітей вразливих груп в Україні в другій половині ХХ століття.

Педагогіка початку досліджуваного періоду була пронизана прагненням захистити дитину, допомогти їй утвердитися в житті, про що свідчать надбання видатних педагогів-мислителів: А.Макаренка, В.Сухомлинського, С.Шацького та ін. Особливості їх діяльності розкрито в наукових дослідженнях, які можливо виокремити в групу окремого тематичного спрямування.

В навчальному посібнику «Історія соціальної педагогіки» (1999) М.Галагузова, А.Лушніков, Т.Дорохова виділяють й характеризують основні етапи розвитку соціальної педагогіки. Ними проаналізовано діяльність таких видатних педагогів, як А.Макаренка, В.Сороки-Росинського, В.Сухомлинського в контексті проблеми соціальної педагогіки [3, с.422–440].

У дисертаційному дослідженні «Педагогічні умови соціального захисту бездоглядних дітей у притулках для неповнолітніх» (2009) Л.Кальченко, аналізуючи наукові праці з проблем соціального захисту дитинства, акцентує увагу на тім, що у середині 60-х років ХХ століття тема прав дитини та організації соціального захисту бездоглядних та безпритульних дітей знайшла своє відображення у науково-практичних дослідженнях В.Сухомлинського. Разом із тим вищезазначена наукова розвідка привернула нашу увагу і в іншому контексті. Автором дисертації здійснено аналіз Декларації прав дитини (1959) та Конвенції ООН про права дитини (1995), які для нашого дослідження мають безперечну цінність, визначають хронологічні межі наукової праці [4, с.18–48].

В окрему тематичну групу виділилися праці, які містять статистичні дані стосовно проблеми вивчення. Так, у навчальному посібнику «Соціальна педагогіка» (1999) в розділі, присвяченому державній політиці захисту дітей за роки радянської влади, Т.Василькова та Ю.Василькова констатують, що в 1950 роках в країні нараховувалось 6543 дитячих будинків, де проживали 635,9 тис., а в 1958 році – 4034 дитячих будинків з 375,1 тис. дітей. В 1956 році за рішенням уряду для дітей-сиріт, дітей одиноких матерів стали створюватись школи-інтернати. Науковці, розглядаючи питання кризи освіти 80-х років ХХ століття зазначають, що у встановлений період відзначаються відхилення від моралі у значній кількості дітей та підлітків, приріст кількості дитячих правопорушень і самогубств серед молоді. Автори наводять статистичні дані про збільшення на 2,5% дитячих правопорушень (1980 – 1985 рр.), порівнюють кількість самогубств серед молоді (1926 – 1988 рр.), акцентують увагу на розповсюдженні алкоголізму, наркоманії. До негативних факторів, які позначилися на здоров'ї дітей, автори зараховують переповерхнені загальноосвітні школи, відсутність у них спортзалів, розповсюдження захворювань [9, с.213–214].

Висновки... Таким чином, виокремленні нами історико-педагогічні дослідження, в яких розглядалась проблема соціально-педагогічної підтримки дітей вразливих груп в Україні в другій половині ХХ століття, можна класифікувати за такими тематичними спрямуваннями: наукові роботи стосовно форм, методів та організації соціально-педагогічної підтримки дітей вразливих груп в другій половині ХХ століття; напрацювання щодо особливостей діяльності видатних педагогів-мислителів в контексті досліджуваної проблеми; наукові дослідження, які містять статистичні дані стосовно соціально-педагогічної підтримки дітей вразливих груп в другій половині ХХ століття.

Однак, незважаючи на значний інтерес вітчизняних дослідників до проблеми соціально-педагогічної підтримки вразливих груп дітей в Україні в другій половині ХХ століття, вона потребує цілісного історико-педагогічного вивчення й більш глибокого та ґрунтовного узагальнення історико-педагогічних фактів.

Список використаних джерел та літератури:

1. Волонтерський рух в Україні: тенденції розвитку / [Р. Х. Вайнола, А. Й. Капська, Н. М. Комарова та ін.]. – К. : Академпрес, 1999. – С. 6–7.
2. Гупан Н. М. Розвиток історії педагогіки в Україні (історіографічний аспект) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Н. М. Гупан. – К., 2001. – С. 13–38.

3. История социальной педагогики : хрестоматия : учеб. пособ. / под ред. М. А. Галагузовой. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2000. – С. 422–440.
4. Кальченко Л. В. Педагогічні умови соціального захисту бездоглядних дітей у притулках для неповнолітніх : дис. ... канд. пед. наук / Л. В. Кальченко. – Луганськ, 2009. – С. 18–48.
5. Клішевич Н. А. Соціально-педагогічна робота кримінальної міліції у справах дітей з підлітками з делінквентною поведінкою (друга половина ХХ – початок ХХІ століття) / Н. А. Клішевич // Освіта Донбасу. – 2011. – № 1 (144). – С. 107–108.
6. Лодкина Т. В. Социальная педагогика. Защита семьи и детства : учеб. пособ. для студ. высш. учеб. заведений / Т. В. Лодкина. – М. : Изд. центр «Академия», 2003. – С. 19–20.
7. Мудрик А. В. Социальная педагогика : учеб. для студ. пед. вузов / А. В. Мудрик ; под ред. В. А. Сластенина. – [3-е изд., испр. и доп.]. – М. : Изд. центр «Академия», 2002. – С. 6–89.
8. Сорочинська В. Є. Організація роботи соціального педагога : навч. посіб. / В. Є. Сорочинська. – К. : Кондор, 2011. – С. 84–87.
9. Социальная педагогика : Курс лекцій : учеб. пособ. для студ. высших. пед. учеб. заведений. – [2-е изд., стереотип.]. – М. : Изд. центр «Академия», 2000. – С. 213–214.

Анотація

Ю.Ю.Семенова

Историографический анализ проблемы социально-педагогической поддержки детей уязвимых групп в Украине во второй половине ХХ столетия

В статье проведен историографический анализ проблемы социально-педагогической поддержки детей уязвимых групп в Украине во второй половине ХХ века. Выделены историко-педагогические исследования по проблеме социально-педагогической поддержки детей уязвимых групп в Украине во второй половине ХХ века, которые можно классифицировать по следующим тематическим направлениям: научные работы относительно форм, методов и организации социально-педагогической поддержки детей уязвимых групп во второй половине ХХ века; наработка выдающихся педагогов в контексте проблемы изучения; научные исследования статистических данных по проблеме изучения.

Ключевые слова: историография, дети, социальная работа, социальная защита, школа-интернат.

Summary

Yu.Yu.Semenova

Historiographical Analysis of Social and Educational Support to Children of Vulnerable Groups in the Second Half of the Twentieth Century

The historiographical analysis of the problem of social and educational support to vulnerable groups of children in Ukraine in the second half of the twentieth century is presented in the article. Historical and pedagogical researches on social and educational support for children of vulnerable groups in the second half of the twentieth century are singled out, which can be classified according to the following thematic directions: research papers regarding forms, methods and organization of social and educational support for children of vulnerable groups in the second half of the twentieth century, achievements of outstanding teachers in the context of the study, research on statistical data concerning the problem of the study.

Key words: historiography, children, social work, social care, boarding school.

Дата надходження статті: «8» жовтня 2013 р.

УДК 371.018.55.001.34»19/20»(477/71)(09)(045)

Н.І.СИТНИК,

старший лаборант, здобувачка
(м. Чернівці)

Джерелознавча база дослідження українсько-канадських освітніх зв'язків (друга половина ХХ – початок ХХІ століття)

У статті аналізується джерельна база дослідження українсько-канадських освітніх зв'язків за останні десятиліття. Джерела з окресленої проблеми поділено на п'ять груп:

1) неопубліковані документальні матеріали, що зберігаються в державних архівах України і Канади та в архівах недержавних організацій обох країн; 2) опубліковані документальні матеріали державних органів Канади й України, громадських організацій канадських українців та педагогів України; 3) наукова, науково-методична та навчальна література; 4) матеріали періодичної преси України й Канади, що мають джерельний характер; 5) спогади та листи учасників міждержавних освітніх зв'язків досліджуваного періоду. Охарактеризовано кожену групу джерел. До першої належать офіційні документи урядових органів Канади й України – тексти угод про співпрацю між міністерствами освіти України й окремих провінцій Канади, звіти про хід виконання цих угод міждержавного рівня; договори про співробітництво обласних управлінь освіти нашої держави та провінційних міністерств освіти Канади, а також відповідні документи вищих навчальних закладів обох держав.